

Бранко Топић

ДОЖИВЉАЈИ
НИКОЛТИНЕ БУРСАЋА

Нови Сад, 2017.

СЈЕЋАЊЕ НА НИКОЛЕТИНУ (Успомене из дјетињства)

Николетину Бурсаћа, партизанског делију, славног митраљесца и касније вољеног командира чете, упознао сам још док је био само босоноги стођаво Николетина Бурсаћ.

Било је то првог дана по мом доласку у основну школу. Тога јесењег јутра дјед ме је свечано обученог повео у школу. Успут, испод самог Михаилића брда, у трку нас је достигла дугонога дјечачина клепећући ђачком торбицом на леђима, у трку нам назвала „доброј’тро“ и трком се запарипала узбрдо, све док мој дјед није повикао:

– Ехеј, Николица, станидер!

Дјечак се нагло заустави као да му је неко устегео дизгин, окренуо се на једној ноzi и радознало се загледао у мог дједа, а онда у мене.

– Хајде, Ниџо, душо, припази ми овога мог унука. Видиш још је нејак. Иди с њим у школу, из школе, да га не би срело нечије пашче ил’ угрдило говече. Хоћеш ли, брате?

– Хоћу, зашто не би’ – добродушно је казао незграпни распасани дјечак и љубопитљиво ме одмјерио од главе до пете. Мора да му се и одвише празнички учинио плавокоси ђачић у црвеној личкој капи и новим опанчићима, јер му се и нехотице отео узвик:

– Их какав је – кô ђинђува!

– Па да, ово је ђедова лијепа ђинђува, ђедов школарац!
– с поносом је потврдио старац и грлећи посавјетовао ме:

– Само се ти, душо, држи уз овога ту дјечака. Не мичи се успут од њега.

Као да ме већ преузима под своје, Никола ми је нахе-рио моју личку капу на десно уво и критички ме осмотрио:

– Ев’ овако носи, кô прави момак.

– Богме баш момак – сложио се и мој дјед, па и ја сâм, осећајући како ми капа шкакљи уво, самоувјерено сам помислио да оваквог момчића нема сигурно под читавим Грмечом, ни на којем црквеном сабору, чак ни тамо гдје су жанрадми. Капа на уву, ехеј!

Само, наравно, чим је дјед отишао и ја остао сам у разреду, зачас је спласнуо читав мој момачки понос. Једва сам сачекао одмор да изиђем у двориште и ту сам се, заиста попут изгубљене ђедове ђинђуве, прибио уз мог јутрошњег познаника, Николу, ћака другог разреда.

– Знаш ли заоштрити писаљку? – испитивао ме је мој заштитник.

– Знам, научила ме Беја.

– А знаш ли одријешити и свезати гаће?

– Знам.

– Е, то је добро. А ако те који дјечак удари, само ти мени кажи, па кад га ја бубнем у леђа...

У повратку из школе, Никола ми је предложио:

– Скини опанке па у торбицу, љепше је ићи бос.

Једва сам дочекао да прихватим његов савјет, а он је, помажући ми да набијем обућу у торбицу, озбиљно казао као какав одрасли:

– Треба опанке пришпарати за зиму.

Захваљујући својој заштитничкој улози према мени, Никола се врло брзо одомаћио у нашој кући. Гледајући га како хитро мјери двориште својим дугим ногама, мој стриц је гунђао у чуду:

– Ма како већ не поломи оне своје бурсаћке краке!

Његовим доласком у нашој ушушканој мирној кући осјетио се резак дах једног друкчијег, суровог живота. У игри, у нашим заједничким подвизима и у озбиљну послу, Никола ме није мазио, иако је увијек био праведан. Тада сам први пут осјетио да „рођени ђедов Баја” није баш увијек у праву. Свијет и људи око мене почели су да постављају границе мојим жељама. И сва срећа што је ту био мој Николица, уз чију сам помоћ много лакше гутао прве горке залогаје животног искуства.

– Аха, што си дирао пашче кад једе! – злорадо ме је корио он. – Ето ти сад, одоше гаће.

– Убиј ти њега! – шмрцао сам кроз сузе.

– Е, ти си сам крив. Оно је баш добра куца, весела. А да те нападне она Глишина жута скитара, боме бих је измјерио коцем.

Николина права кућа налазила се у засеоку Вргељу, прибијеном под саму планину. Како тамо у близини није било основне школе, Николина мати послала је дјечака у наше село, својој сестри, да одатле похађа школу.

– Видиш, оно тамо је мој Вргељ, испод оне жуте пјеге – показивао ми је Никола далеку планинску косу. – Ено, ено пази, оно је доље под шумом моја кућа. А ено и моје матере, носи нарамак дрва. Ено и моје сестре Јелке, гони метлом лисицу.

– Гдје је лисица? – наивно сам запиткивао чудећи се како то Никола види и своју матер, и сестру, и лисицу, а ја – ништа.

– Уху, па зар ти то не видиш? – тобож се чудило Никола.
– А видиш ли оне јазавце у камењару? Не видиш! А онога међеда, гле? О, па ти ништа не видиш.

– Зар код твоје куће има међеда?

– Ихај, кô пљеве! – викнуо би поносни дјечак а онда, као да се нечег досјећа, додао би стварно и сасвим смирено:

– Сваке године, уз кукурузово брање, мојој матери долија међед.

Николина мати Марија, остала је удовица још док су јој дјеца била сасвим мала, Никола у петој, а Јелка у другој години.

– Е, мој домаћине, сад је на теби ред да чуваш кућу – обраћала се она малишану полазећи некуд на посао.

– Сједи ту под јабуком и љуљај сестру, а ако се појави она безобразница лисица удри је штапом и вичи.

Чим би се иза куће чула крека и лепршање кокошију, дјечак би остављао колијевку и суноврат јурио у потјеру. Препредена „жуја“ већ је ишла уз ријетку папрат с кокошком у зубима, док је мали прогонитељ, безнадно заостајући за њом, псовао кроз наврле сузе:

– Дабогда цркла, дабогда се удавила, ето ти! Чекај ти, доћи ћеш ти опет, ђаво те појео!

Поражен и тужан, враћао се колијевци и жалио се сестри:

– Ето ти, опет однијела. Па да, а ти ништа, само трепћеш.

Лисица се, на концу, кажу, толико обезобразила да се с малишаном отимала око кокошке. Он је вукао себи, а она себи. Упоран дјечак сад је већ остајао побједник. Рашчупан, запрашен, с окрвављеном кокошком у рукама, он је засопљено ликовоао:

– Ето ти сад, џабе ти је било! Нека, нека, измаче ти се кокош!

Та побједа, извојевана самостално, властитим снагама, још зарана је охрабрила дјечака и учинила да почне гледати на све око себе изазивачки подругљиво као да ће рећи:

– Знам ја вас, хоћете нешто да ми зграбите.

За ведрих вечери, крајем љета, мајка је пригртала стари очев капут, узимала с дрвљаника сјекиру и звала малишана:

– Хајде Николица, душо, пригни кожух, па ћемо у њиву да чекамо оног лопова.

– Кога лопова мама?

– Међеда, срам га било. Опет је почео долазити у кукурузе.

Дјевојчица је остајала да спава, а дјечак је одлазио заједно с мајком у њиву подно шуме и ту би, у ћошку, ложили ватру и смјештали се да стражаре.

– Лопов један, срам га и стид било, како и он зна шта је удовичко, па баш тамо удара – ружила је сељанка медвједа. – Што не иде гад тамо гдје у кући има мушка глава, а не овамо, у нејач и на јадно женско.

– А јесам ли ја, мама, мушка глава? – питао је малишан узбуђен љепотом летње ноћи.

– Јеси, душо моја, али ти си још нејачак, мален. Кад ми ти понарастеш, нек онда онај мрцињаш, међед, привири у наше кукурузе.

– Их, нека само привири! – скакао је на ноге босоноги дјечачић.

Па тако, ријеч по ријеч, малишан би и заспао с мислима о свом будућем обрачуну с медвједом, док је мајка Марија погурена и замукла, куњала поред мале ватре, веселе и будне у пустом ноћном подгорју...

Школске године у селу извукоше се неопацице и напречац као да их је човек сањао. Нисам се још ни снашао шта то би, а већ ми, у тужној ноћи, под прозорима шуми Уна и трепти многољудни Бихаћ. Постао сам гимназијалац.

– Гдје си, родни крају, куд те нестале, Никола Бурсаћу, заштитниче мој?!

С много тајних суза преболио сам остављени завичај (ђаво зна, јесам ли га икад, у ствари, и преболио!), а десетак-дванаестак година касније, пред сам рат, заустави ме на крупској пијаци темељита крупна момчина и прије-корно заклима главом.

– Ехе, а ти тако, утече ми, сакри се, а? Па ко те ово година бранио кад мене није било, је ли?

Истог трена познадох Николу Бурсаћа, свог негдашњег заштитника. Стајао је преда мном, познат, суров и драг као тврди живот мога завичаја.

– Шта велиш, Баја, шта се ово спрема? – поверљиво ми се примаче он. – Канда се гад оштри да и овамо провали, а?

Сјетих се његове вјечите кубуранције с лисицом и медвједом и таман заустих да му одговорим, кад ли неко викну:

– Николетина, еј Николетина, утече прасе!

Николетина се прену и без одговора одбакти кроз народ у потјери за прасетом.

Годину дана касније пред устанички јуриш на Босанску Крупу, Николетина ме пронађе у Вигњевића Гајевима и без икаква увода огорчено се пожали:

– Рекох ли ја теби лањске године: спрема се гад, оштри се да и овамо провали. И ево га види, ту је. Ма има Николетина нос, баш за те ствари, свашта је њега пржило... Е, е, мени је, канда, суђено да се читавог живота браним од једне по једне напасти!

ПРОПАСТ И ПРОРОШТВО

Резервисти Николетина Бурсаћ и Јовица Јеж лутали су неколико дана по Добоју и околним селима тражећи јединицу у коју су упућени, али гдје год би привирили, показало би се да нису погодили куд спада. Негдје им одбрусе да су погријешили, с другог их мјеста просто-напросто отерају, а на трећем их некакав наредник-војник мјери кисело и циједи кроза зубе:

– Управо чекамо вас двојицу па да почнемо с парадом. Море, губите ми се с очију, џукеле једне сељачке, док сад нисам...

Слали су их у „псећу чету крмећег батаљона“ и „воловски моторизовани пук“ и друге беспослице, а у једној команди неки поручник запријетио им је стријељањем и назвао их обичним башибозуцима.

– Пази га сад – у неприлици се чешкао крупни Николетина – идеш по војном послу, а они с тобом комедију праве. Шта ли му је сад опет оно „обични башибозуци“?

– Необично нешто. Никад то досад нијесам чуо. Хајде да је казао џукеле, репоње, марва или такво слично, па да човјек зна при чем је, али ово... сумњива работа. Да му то не испадне нешто као војни бегунци?

Згурени Јовица држао се печално и забринуто као говедар кад изгуби марву, па узалудно трага и ослушкује неће ли бар негдје у даљини чути звонце. Николетина, напротив, био је љут и надурен: дигли га од куће, рат под носом, а ови овдје се још сад збенавили и главу изгубили. Шта ли ће тек бити...

Коначно, последије дугог лутања и пропитивања, сасвим случајно дознадоше да је њихова јединица чак у Травнику. Стигли су тамо и пронашли је у једно предвечерје замућено маглом и засипано сусњежицом.

– Како-тако, сад је човјек ипак у неку руку код своје куће – шиштао је Николетина давећи се у мраку згруваним војничким хљебом. – Чудим се само ко ли нас упути сасвим наопако, чак у Добој?

– А бог ће ти га драги знати – помирљиво је мрмљао Јовица срећан што је под кровом и што не мора више да лута и да се пропитује. – Упутили па шта ћеш.

– Како шта ћеш! Па зар се теби не чини да ту неко нешто мути?

– Шта ћеш – опет се мирио преморени, снуждени Јовица натенане се гнијездећи у слами. – Има, ето, неко па се и тим послом бави.

– Ама како ти то тако? – једио се Николетина. – Неко ту поткопава и мути по држави, а ти: шта ћеш му, велиш!

– Па шта ћеш, де? – упитно се исправи Јовица и у његову гласу зазвуча сва она стара тужна сељачка беспомоћност. – Зар је мене икад ико нешто пито о држави? Тражили су порез и то је све.

– Па и то што кажеш... Нит нас ко пита, нити слуша.

– Мути, мути – мрмљао је Јовица – само да опет све то не падне по јадном сељаку.

Већ сјутрадан чуло се да је почео рат. Официри се измуваше, почеше да конферишу и да се сушаптавају заборављајући на војнике. Пристигли резервисти тек другог дана добише непотпуну униформу и пушке без муниције.

– Могао сам и сам да нађем колац и то бољи од овога – бунио се Николетина хватајући карабин за цијев. – Јадно ће ти бити ово моје ратовање.

Неколико пута постројавали су се за покрет, па поново добијали вољно или би се разбјежали од авијације у околне увале и шикаре и тек се с мраком враћали назад у касарне. Око њих се почеше мотати некакви сумњиви цивили: једни су им предлагали да иду кући, други се ругали, причали да је већ све пропало, пријетили, искали оружје. Николетина их је мучке или мрко слушао, а кад му један жујан, зелених очију, као у шали пође руком за пушку, он се оштро лецну и одреза.

– Одбиј, цивил!

Потамњели Јовица крадом је уздисао и погледао у свог незграпног другара. А Николетина би, дуго се мрштећи и ћутећи, одједном почео:

– Рекох ли ја теби да ту неко мути и поткопава. Ево, често под цокулама осјећам како гад струже и рови.

Јовица је у невјерици загледао Николетинине копита-сте неједнаке цокуле и уплашено трептао.

– Та неће ваљда бити?

– Не вјерујеш? – чисто се вријеђао момак. – Копа, богами, и струји уза ме па ме обузима некаква слабоћа и мртвило, просто се не осјећам више као војник, него... него... сав сам ти нешто распасан, разоружан, као заробљеник.

– А, то, то! – с разумевањем протепа Јовица. – И ја као тако нешто опајам, као туга се некаква свила...

– Да, да, туга – мрачно дахну момчина. – Ја у почетку држим да сам нешто болестан од овога војничког таина, кад тамо – није то, него баш оно друго: поткопа нас неки ђаво, подгризе кô црв травку. Ево, нијесам још ни видио непријатеља, а већ сам – шта ја знам... као да ме је неко одавно дао у њемачке руке.

– Е, то, то! – брзо дочека Јовица. – Изгубио се човјек, чини му се да га је већ туђин за срце зграбио.

Послије три-четири дана ипак су добили нешто муниције и кренули напријед. Двапут су се искцавали из воза, заузимали неке положаје по шикарама изнад пруге, па се опет прикупљали и настављали пут. Најзад продужише пјешке и мртви уморни, без вечере, окончаше се код неких чобанских колиба на висоравни више саме државне цесте.

Удишући познат мирис боровнице, чађи и оваца, Николетина је невесело климао главом.

– Аја, драги мој, ово мени не личи на рат. Све нешто отежемо, све бјезимо у брда као да се склањамо испред непријатеља.

– Па и то би могло бити, бог ти помогао – скрушено је признавао сањиви Јовица.

Кад је свануло, пронесе се вијест да су официри у току ноћи напустили јединицу и некуд побјегли. Остављени војници, узметоше се и жагаорише не знајући ни шта би, ни куд би. Најзад се почеше у групама осипати и замицати у таман јелик. Неки окренуше наниже према цести.

– Шта је ово, Јовице? – питао је Николетина огледајући се око себе, необријан, подбуо и страшан.

– Ил’ ја ово сањам, ил’ је...

– Не сањаш боме... видиш да је пропало.

– Ма шта је пропало?

– Држава, зар не видиш!

– Шта има да гледам, јадна ми мајка. Видим само да се војска расипа, а како, због чега...

– Е, Ниџо, Ниџо, изгледа ми да је баш због онога што си ти већ опазио да одавна бургија и копа испод твојих цокула.

– Па, да, видиш их, ево га, прокопало је – дочека Николетина. – Пази га како распасује војску, баца пушке, муницију просипа. Рекох ли ја теби, пашћемо у ропство прије нег прва пушка опали. Једног јутра само се пробудиш и видиш...

– Видим, видим, шта има да ми причаш... то је ово јутро.

Попели су се на огољен хрбат брда повише самих колиба као да ће одозго, с виса, боље видјети и лакше размрсити шта се то око њих ради. Прво што им горе до ушију нанесе вјетар било је неко удаљено зујање које је све више расло и примицало се. Николетина је неколико тренутака пажљиво ослушкивао, док одједном не побледи и очију упртих у даљину не промуца:

– Ено их!

– Ма, ко је?

– Нијемци! Непријатељ! Ено их иза прве окуке на цести.

Као да је ту истурен за осматрача, Николетина се, узбуђен, окрену да даде знак да је непријатељ на видику. Окренуо се – скаменио. Иза њега нигдје никога. Посљедње гру-

пице растурених војника, једва видљиве, миљеле су попут мрава низ удаљене пашњаке. Ко ме да даде знак?

Потиштени и занијемели, момци су дуго зурили у ожи-
вјели крајичак цесте којим је промицала њемачка мотори-
зација. Јовица је, на концу, једва могао да издуши:

– Ето ти, кажем ли ја, пропаде држава!

– Пропаде, пропаде – замишљено потврди и Николетина као да сам себе увјерава да је све то истина.

– Пропаде без метка, а ја сам, богами, држао да је сами жандари могу бар пола године бранити, толико их је било.

Стајали су на бријегу, изгубљени, сами као сирочад. Озебло нашушурен, као покисао, Николетина потиштено упита:

– Куда би човек сад?

– Па куд би – кући! – прогута Јовица.

– Видиш, то си се добро сјетио – невесело се осмјехну Николетина – а ја се, ево, јутрос нешто збенавио као да више немам ни куће ни кућишта. Први пут гледам како пропада држава, па не знам доћи до себе.

Поћутао је и сјетно додао:

– Да је бар жив мој покојни ђед Тодор па да ме сјетује. Он је промијенио толике државе: и Турску, и Аустрију и... па се опет сналазио и жив остао.

Погледао је Јовицу разјадано, изгубљено и гласно јек-
нуо:

– Ехе, лако је њему било, све су то биле туђе државе, али ми дочекасмо пропаст своје рођене, мајка нам јадна!

– Па бар је жива глава остала – несмјело примијети Јовица.

– Глава? Па јест', ево је, ту је – живну Николетина. – Ево и ногу, и руку, и... Па погледај око себе, брате Јово, ту су још и наша брда, долине, шуме, њиве...

Као да се буди из тешка сна, здрав и читав, почео је да кружи разведреним погледом око себе.

– Јово, брате мој, па видиш ли да је остала читава наша лијепа земља. Наша, наша, чујеш ли, а није оних што се доље возају. Болан, чо'че, свака је куца на свом кориту јача и сигурнија, а камоли човјек неће.

– Е, кад би то бог дао.

– Даће, даће, не бој се! – и нехотице се оте Николетини. – Почуј само што ти ова бена каже: ови се к нама довезоше у паради, а како ће се одвести, то нек црни ђаво зна. Тако је одувијек било.

Стегао је усне и сав се згрчио као да се спрема на некакав силовит скок.

– Чујеш ли, Јовице: онај мој огуљени ђед видио је леђа и турској и швапској сили, све их је испратио и надживио, а није у њему било ни четрдесет ока. Е, вала, и ми ћемо ове или надерати или надбити, а на овоме сад неће остати па да сви богови кажу! Ево, то ми шапуће нешто из ове земље под ногама, све ми кроз цокуле пробија и струји уз тијело. Чујеш, нек ми сав сијет пљуне у брк ако се Николетина Бурсаћ поново не опаше војничким опасачем.